

УДК 339.17:33

Р. В. Морозов,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій,  
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна

Л. О. Бойко,

к. с.-г. н., доцент кафедри економіки та фінансів,

ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна

## ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ

R. Morozov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, the Head of the Department of Management of Organizations  
SHEI "Kherson State Agricultural University", Kherson, Ukraine

L. Boiko,

PhD (Agricultural), Associate Professor

SHEI "Kherson State Agricultural University", Kherson, Ukraine

### THE ECONOMIC ROLE OF EXCHANGE TRADE AND MODERN TENDENCIES OF ITS DEVELOPMENT

У статті проаналізовано сучасний стан біржової торгівлі в Україні. Розглянуто роль товарної біржі як важливої складової інфраструктури аграрного ринку. Наведено основні функції товарних бірж, різноманітність яких визначає значну роль у ринковій економіці. Визначено основні напрями розвитку біржової торгівлі в Херсонській області.

The paper analyzes the current state of the exchange trade in Ukraine. It looks at the role of a commodity exchange as an important component of the agrarian market infrastructure. The study represents the main functions of commodity exchanges, the variety of which plays a significant role in a market economy. It determines the main tendencies of the development of the exchange trade in Kherson region.

*Ключові слова: біржова торгівля, оптова торгівля, функції товарних бірж, біржові товари, товарні ринки.*

*Key words: exchange trade, wholesale trade, functions of commodity exchanges, exchange commodities, commodity markets.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні ринкові умови господарювання в Україні характеризується активним формуванням інфраструктури ринку. В складі цієї інфраструктури одне з основних місць нале-

жить біржам: товарним, фондовим, валютним та іншим. Найбільше розповсюдження одержали товарні біржі, які являють собою організований товарний ринок, в межах якого відповідно до встановлених правил здійсню-

ються угоди купівлі-продажу певних видів товарів. Це постійно діючий оптовий ринок, заснований на чистій конкуренції, який сприяє розвитку вільного ринку товарів, мінімізації втручання держави в заготівельно-збутові процеси, підвищенню ефективності господарювання в цілому багатьох суб'єктів господарювання.

### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ**

Зважаючи на значну роль біржової діяльності в сучасній фінансово-економічній системі, розв'язання існуючих проблем у цій сфері є важливим науково-практичним завданням та зумовлюють необхідність дослідження проблеми. Б.А. Беренштейн, О.М. Третяк [1; 2] розглядали роль товарної біржі як важливої складової інфраструктури аграрного ринку та відповідних біржових інструментів і механізмів, що функціонують на ньому. На основі державної статистичної інформації Г.М. Богославець [3] було розраховано основні фінансово-економічні показники діяльності підприємств оптової торгівлі.

І.М. Вавдійчик [4] виокремлював основні тенденції розвитку світової біржової торгівлі, також надав класифікацію товарів, що реалізуються на товарних біржах України, охарактеризував основні фактори впливу на процес становлення біржового товарного ринку. О.М. Загурским [5] було визначено бар'єри, що заважають розвитку конкуренції в аграрному секторі економіки та запропоновано заходи державної конкурентної політики, спрямовані на створення сприятливого конкурентного середовища на агропродовольчих ринках.

Т.А. Саприкіна [8] наводить теоретичне узагальнення змісту біржової торгівлі та обґрунтовує її доцільність. Автор розглядає біржу як ринковий інструмент, що сприяє прозорості відносин між учасниками ринку, усуває прояви цінової дискримінації, монопольного тиску, тіньові схеми ринкових транзакцій тощо. Б.М. Семенко [9] визначено особливості функціонування товарних бірж в Україні та закордоном, які спрямовані на отримання гарантій, суб'єктами господарювання, належного виконання господарських зобов'язань контрагентами, мінімізації цінових ризиків та підвищення конкурентоспроможності товарів. На думку О.М. Сохацької [10], сьогодні біржа є самостійною формою комерційної діяльності, що створена з метою отримання прибутку, і характеризується такими рисами: концент-

рується в місцях економічної активності (у великих виробничих і фінансових центрах, столицях і т. ін.); на біржі реалізуються реальні активи з негайною поставкою і поставками в майбутньому; торги проводяться регулярно, концентруючи попит і пропозицію в часі та просторі; біржі характеризуються учасників; розробляє стандарти відносно якісних і кількісних параметрів товарів і фінансових інструментів.

В.С. Шебанін, І.О. Піюренко [12] доводять, що подальший розвиток біржового ринку повинен бути спрямований на перетворення бірж реального товару на ф'ючерсні біржі. Формування ф'ючерсної ціни на аграрних біржах, її хеджування дасть змогу всім зацікавленим суб'єктам, як на ринку зерна та іншої сільськогосподарської продукції, так і на ринку фінансово-кредитних, матеріально-технічних ресурсів, які постачаються сільськогосподарським товаровиробникам, діяти більш прогнозовано. В.С. Ясенецький [13] узагальнює функції сучасних бірж, аналізує особливості організаційно-правового статусу товарних і фондових бірж в Україні. Розглядає біржу як поліфункціональну інституцію, що виконує специфічні функції: організація регулярних торгів фінансовими та речовинними активами в установленому місці за встановленими правилами; розробка правил біржової торгівлі та забезпечення їх дотримання всіма учасниками торгів; гарантування виконання укладених угод; виявлення, фіксація та моніторинг поточних цін на біржові товари.

### **МЕТА СТАТТІ**

Мета статті полягає в оцінці особливостей розвитку біржової торгівлі України та доцільності функціонування товарних бірж.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Біржова діяльність є провідною ланкою ринкової економіки і виступає складним механізмом, який чутливо реагує на всі соціально-економічні, політичні та соціопсихологічні процеси що відбуваються в країні. Вона є індикатором ціноутворення в суспільстві. Рівень ділової активності на біржі свідчить як про економічну стабільність країни, так і про наявність фінансової та економічної кризи у світі.

У нашій державі діяльність бірж регулює Закон України "Про товарну біржу" № 1956-



Рис. 1. Функції товарних бірж

Джерело: [7].

ХІІ від 12 грудня 1991 року, який визначає, що товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг у укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій [6].

Сьогодні на світових товарних біржах продається близько ста так званих біржових товарів. Це майже 20% від світової торгівлі. Всі біржові товари об'єднуються в умовні групи: енергетична сировина (бензин, нафту, мазут і т.д.), кольорові і дорогоцінні метали, зернові, текстиль, сировина (каучук, фанера та ін.).

Біржова торгівля концентрується в місцях виробництва і споживання товару, тобто у великих промислових і торгових центрах із роз-

винними комунікаційними мережами. Це сприяє концентрації біржової торгівлі, стандартизації контрактів і створює умови для високоефективної організації торговельних операцій.

Доцільність функціонування товарних бірж за умов ринкової економіки визначається виконуваними функціями (рис. 1). Їх можна розподілити на дві великі групи: функції товарних бірж як форми організованого товарного ринку; організаційно-комерційні функції товарних бірж як організаторів оптового ринку.

Функції товарних бірж як однієї з форм організованого товарного ринку передбачають:

1. Забезпечення концентрації попиту та пропозиції в одному місці. Завдяки розміщенню товарних бірж у великих промислових і торгових центрах досягається залучення до біржових операцій великої кількості

оптовиків-покупців та продавців певних товарів.

2. Регулювання оптового товарообігу на підставі ринкових законів. Виконання цієї функції дає змогу впорядковувати оптовий товарообіг, сформувати ефективні канали розподілу та просування товарів від виробників до споживачів, мінімізувати пов'язані з цим втрати.

3. Формування ринкових цін. Механізм біржового ціноутворення забезпечує визначення співвідношення попиту та пропозиції на конкретний момент, врахування умов поставки та оплати товарів та інші чинники, а також умови для максимального врахування економічних інтересів суб'єктів біржової торгівлі.

4. Боротьба із монополізмом на товарних ринках. Товарна біржа сприяє створенню умов для пошкваллення дії різних форм цінової конкуренції. Залучення до біржової торгівлі дедалі більшої кількості продавців, відкритість біржових торгів, вільна конкуренція сторін у процесі торгів позбавляють підґрунтя вияву в монополістичних та олігополістичних тенденцій на товарних ринках.

5. Кваліфіковане посередництво між оптовими продавцями та покупцями товарів. Біржові посередники, які здійснюють біржову торгівлю, характеризуються глибоким знанням ринку товарів, на яких вони спеціалізуються. Вони добре орієнтуються в умовах реалізації та закупівлі товарів, змінах поточної біржової кон'юнктури й можуть оперативно встановити контакти між покупцями та продавцями.

6. Зближення покупців та продавців у просторі та часі. Біржова торгівля не має обмежень для продавців чи покупців за територіальною чи відомчою ознакою, вона сприяє формуванню ефективних горизонтальних міжрегіональних зв'язків.

7. Мінімізація комерційних та фінансових ризиків. Однією з ключових функцій біржової діяльності є надання гарантій виконання укладених на біржі угод, підвищення надійності їх реалізації. Відпрацьований на біржах механізм страхування цінового ризику дає змогу суттєво знизити комерційний та фінансовий ризики продавців і покупців, особливо за умов нестабільної економічної та біржової кон'юнктури.

8. Забезпечення суб'єктів відповідних товарних ринків ціновою й комерційною інформацією. Результати регулярних біржових торгів забезпечують інформацією про рівень

цін на конкретні товари, стан попиту і пропозиції, зміни кон'юнктури ринку всіх суб'єктів біржового і небіржового ринку. Ця інформація має відкритий характер і використовується не лише суб'єктами господарювання, а й органами державної виконавчої влади [7].

Крім функцій, спрямованих на безпосереднє здійснення біржової торгівлі, в діяльності товарної біржі вагома роль належить організаційно-комерційним функціям, зокрема діяльності товарної біржі з формування єдиних і зрозумілих для учасників правил торгівлі на товарній біржі, формулювання чітких та обов'язкових вимог до біржових товарів, що виставляються на торги. До функцій товарної біржі також належать:

1. Стандартизація якісних, кількісних та інших параметрів конкретних біржових товарів, що дає змогу організувати торгівлю ними за стандартизованим описом якості без пред'явлення при укладанні угоди не лише партії товару, а й його зразків.

2. Стандартизація біржових контрактів, яка не тільки спрощує й прискорює процес укладання та оформлення угод, а й полегшує виконання їх.

3. Арбітраж суб'єктів біржової торгівлі. Його здійснення допомагає забезпечити захист майнових прав і законних інтересів учасників біржових операцій та виконання договірних зобов'язань, а також підвищити ефективність укладених угод.

4. Надання послуг клієнтам із укладання та виконання угод. Передбачає інформаційне та консультативне обслуговування і надання транспортно-експедиторських, складських та інших послуг, пов'язаних із процесом виконання угод і рухом товарів.

5. Забезпечення якісного розрахункового обслуговування. Цю функцію виконують розрахункові палати товарних бірж. Вони здійснюють розрахунки за укладеними угодами, приймають грошові застави, проводять клірингові операції. Розрахункові палати, крім проведення розрахунків за угодами, відповідають за збирання і збереження маржі, підготовку і поширення інформаційних звітів про стан товарних ринків.

6. Поповнення національних та регіональних бюджетів. Товарна біржа та її члени є платниками податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що поповнюють прибуткову частину відповідних бюджетів [7].

Побудова в Україні біржового ринку на ключові товари, як-от аграрна продукція

(зерно, кукурудза, соняшник) та енергоносії (газ, електроенергія) створить додаткову вартість для цих ринків і сприятиме зростанню економіки. У перспективі п'яти років Україна має шанс створити ринок ф'ючерсних контрактів на агропродукцію приблизно у розмірі \$8 млрд, а по енергоносіям — понад \$20 млрд [11].

Нині, згідно з даними Держкомстату, майже 54% операцій на біржовому ринку складає саме сільгосппродукція. В Херсонській області торгівлю сільськогосподарською продукцією організовано через ТБ "Аграрна Біржа", до складу якої входять найбільші промислові об'єднання, сільськогосподарські та переробні підприємства, банки і комерційні структури, які значно впливають на формування товаропотоків в Україні.

ТБ "Аграрна Біржа" входить до складу "Союзу бірж України". Основні завдання ТБ "Аграрна Біржа": створення цивілізованих умов для проведення біржової торгівлі та функціонування біржового ринку для всіх видів товарів, зокрема рухомого і нерухомого майна, в тому числі і земельних ділянок, що знаходяться як у державній, так і в приватній власності, організація проведення необхідних для цього торгів (аукціонів), підтримка високого професійного рівня проведення торгових операцій на біржі.

Вказана Біржа тісно співпрацює з адміністрацією області, зокрема з Департаментом агропромислового розвитку обласної державної адміністрації, банками і страховими компаніями міста, сільськогосподарськими підприємствами. На Біржі використовується електронна торговельна система, що дозволяє створювати для брокерів максимально сприятливі умови роботи. Діяльність Біржі зорієнтована не лише на внутрішньо-торгівельні операції, а й на співпрацю з найближчими сусідами — республікою Білорусь, Туреччиною та ін.

Основною задачею розвитку Біржі на сучасному етапі є збільшення темпів росту біржового обороту, підвищення його питомої ваги в обсязі оптового товарообороту області. Розрахунки показують, що оптимальна питома вага біржового обороту повинна становити близько 20% від загального обсягу оптового обороту. Для цього першочергово необхідно розробити і запровадити систему економічних заходів, спрямованих на стимулювання виробників до реалізації сільськогосподарської продукції через прозорі процедури біржового ринку. А

також покращити систему моніторингу кон'юнктури біржового ринку, висвітлювати котирування не лише фактичних біржових цін, а й прогноз на наступні місяці. Розв'язання цих задач дозволить створити систему біржової торгівлі, яка б відповідала міжнародним стандартам.

### ВИСНОВКИ

Аналіз стану біржового ринку України свідчить про позитивну динаміку його розвитку. Так, у державі спостерігається підвищення зацікавленості господарюючих суб'єктів у використанні переваг біржової торгівлі. Але є певні недоліки, зокрема недосконалість нормативно-правової бази, недостатньо високий стан розвитку біржової інфраструктури, товаровиробники мало проінформовані про переваги торгівлі через біржі та ін.

Розглянувши діяльність товарних бірж за різними функціями, слід зазначити, що як форма організованого ринку, вони забезпечують суб'єктів ціновою і комерційною інформацією, формують ринкові ціни, мінімізують комерційні та фінансові ризики. З організаційно-комерційного боку товарні біржі надають послуги клієнтам з укладання та виконання біржових угод, стандартизації біржових контрактів, забезпеченні якісного розрахункового обслуговування, поповнення національних та регіональних бюджетів та ін.

Розвиток товарно-біржового ринку в Україні сприятиме більш повноцінному розвитку аграрного сектора, доступу аграрних компаній до джерел капіталу для реалізації проєктів розвитку. Участь у біржових торгах дозволить аграрним компаніям отримати об'єктивну, справедливую ціну за свою продукцію, що позначиться на зростанні доходів аграрного сектора. Продавці і покупці аграрної продукції, використовуючи біржові ф'ючерси, отримують можливість фіксувати ціни на майбутнє, забезпечивши для себе більш зрозуміле і прогнозоване ціноутворення на товар.

### Література:

1. Беренштейн Б. А. Перспективи розвитку українського біржового аграрного ринку. Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 50 — 56.
2. Беренштейн Б. А., Третяк О. М. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2010. — № 15. — С. 23 — 33.

3. Богославець Г.М. Проблеми та перспективи розвитку підприємств оптової торгівлі України. Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — №5. — С. 28—31.

4. Вавдійчик І.М. Сучасний стан та тенденції розвитку біржової торгівлі в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. — 2017. — №15. — С. 182—185. URL: [http:// global-national.in.ua/archive/15-2017/36.pdf](http://global-national.in.ua/archive/15-2017/36.pdf)

5. Загурський О.М. Проблеми та перспективи біржової діяльності в аграрному секторі економіки. Фінанси України. — 2014. — № 5. — С. 86—95.

6. Закон України "Про товарну біржу" № 1956-ХІІ від 12 грудня 1991 року (зі змінами). URL: [http://kodeksy.com.ua/pro\\_tovarnu\\_birzhu/15.htm](http://kodeksy.com.ua/pro_tovarnu_birzhu/15.htm)

7. Місце та роль товарних бірж як основних посередників в бізнесі. URL: <http://www.agroua.net/economics/documents/category-143/doc-293/>

8. Саприкіна Т.А. Біржова торгівля як інструмент забезпечення лібералізації ринку електроенергії. Молодий вчений. — 2015. — № 2 (17). — С. 41—45.

9. Семенко Б.М. Розвиток товарних бірж — правові гарантії суб'єктам господарювання в підвищенні економічного ефекту від підприємництва. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 6-1. — Т. 2. — 2014. С. 20—23.

10. Сохацька О.М. Новий порядок на світовому фінансовому ринку: післякризові проекти і реалії. Журнал Європейської економіки. Том 9 (№ 1). — Тернопіль. — 2010. — С. 93—108.

11. Резнік Н. Розвиток товарного біржового ринку в Україні. URL: <https://nubip.edu.ua/node/40523>

12. Шибанін В.С. Піюренко І.О. Сучасний стан і напрями активізації та удосконалення біржової діяльності на аграрному ринку. URL: <http://vuzlib.com/content/view/2547/13/>

13. Ясенєцький В.С. Особливості функціонування бірж як складової ринкової інфраструктури. Бізнес Інформ. — 2014. — № 1. — С. 333—337.

#### References:

1. Bernshtein, B.L. (2010), "Prospects for the development of the Ukrainian stock market agrarian market", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 50—56.

2. Bernshtein, B.L. and Tretiak, O.M. (2010), "Exchange market in the context of glo-

balization phenomena of the international economy", *Nauk. visn. Natsion. Un-tu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 15, pp. 23—33.

3. Bohoslavets, H.M. (2014), "Problems and prospects of development of wholesale trade enterprises of Ukraine", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 5, pp. 28—31.

4. Vavdiichyk, I.M. (2017), "The current state and trends of the development of stock trading in Ukraine", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 182—185, available at: <http://global-national.in.ua.archive/15-2017/36.pdf> (Accessed 28 March 2018).

5. Zahurskyi, O.M. (2014), "Problems and prospects of stock market activity in the agrarian sector of the economy", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 86—95.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Commodity Exchange", available at: [http://kodeksy.com.ua/pro\\_tovarnu\\_birzhu/15.htm](http://kodeksy.com.ua/pro_tovarnu_birzhu/15.htm) (Accessed 28 March 2018).

7. Agroua (2018), "The place and role of commodity exchanges as major intermediaries in business", available at: <http://www.agroua.net/economics/documents/category-143/doc-293/> (Accessed 28 March 2018).

8. Saprykina, T.A. (2015), "Exchange trading as an instrument for ensuring the liberalization of the electricity market", *Molodyi vchenyi*, vol. 2 (17), pp. 41—45.

9. Semenko, B.M. (2014), "Development of commodity exchanges - legal guarantees to economic entities in increasing the economic effect of entrepreneurship", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 6-1, no. 2, pp. 20—23.

10. Sokhatska, O.M. (2010), "New order in the world financial market: post-crisis projects and realities", *Zhurnal Yevropeiskoi ekonomiky*, vol. 9 (1), pp. 93—108.

11. Reznik, N. (2017), "Development of commodity exchange market in Ukraine", available at: <https://nubip.edu.ua/node/40523> (Accessed 28 March 2018).

12. Shebanin, V.S. and Piiurenko, I.O. (2009), "The current state and directions of activation and improvement of stock market activity in the agrarian market", available at: <http://vuzlib.com/content/view/2547/13/> (Accessed 28 March 2018).

13. Yasenetskyi, V.S. (2014), "Features of functioning of exchanges as a component of market infrastructure", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 333—337. *Стаття надійшла до редакції 19.04.2018 р.*